

ELEKTRİĞİ MİLLİLEŞTİRİMİŞ VE DEVLETLEŞTİRİMİŞTİK

Aydınlık Dergisi, 18 Nisan 2010

Yıldırım Koç

Türkiye’de elektriğin üretimi, iletimi, dağıtımı ve ticaretinde 1935 yılından 1993 yılına kadar devletçilik ve merkezileşme yaşandı. 1993 yılından itibaren yerelleşme ve özelleşme uygulamaları gündeme geldi.

Osmanlı döneminde önemli kentlerin elektrik gereksiniminin karşılanması, yabancı şirketlerin elindeydi. Bu durum, Cumhuriyet’in ilk yıllarında da devam etti. Büyük illerde yabancı şirketler, bazı küçük yerleşim birimlerinde ise belediyeler elektrik üretimi, dağıtımı ve ticaretini gerçekleştiriyordu. Ancak Türkiye Cumhuriyeti, 1935 yılında elektrik sorununa el attı.

İstanbul’da elektrik üretimi ve dağıtımı yetkisi ilk olarak Rumeli yakası için Macar sermayeli Ganz Anonim Elektrik Şirketi’ne 1 Ekim 1910 tarihinde 50 yıllığına verildi.¹ Ganz Anonim Elektrik Şirketi 1911 yılında Banque Generale de Credit Hongrois ve Banque de Bruxelles bankalarıyla birlikte Osmanlı Anonim Elektrik Şirketi’ni kurdu. Şirket önce Kabataş’ta elektrik üretimine başladı. 29 Mayıs 1917 tarihinde ise Silahtarağa’da bir santral kurarak 11 Şubat 1914 tarihinde İstanbul tramvaylarına ve 14 Şubat 1914 tarihinde de şebekeye ve abonelere elektrik vermeye başladı. Şirket 17 Haziran 1923 tarihinde Ankara’daki Hükümet ile bir anlaşma yaparak, o güne kadar elde ettiği hak ve çıkarlarını yeni Hükümete kabul ettirdi ve onaylattı. Şirketin adı Türk Anonim Elektrik Şirketi olarak değiştirildi. 7 Eylül 1926 tarihli bir sözleşme ile de şirketin imtiyaz süresi 28 Aralık 1993 tarihine kadar uzatıldı.

İstanbul’da Anadolu yakasında elektrik üretim ve dağıtımı 18 Eylül 1924 tarihinde yapılan bir sözleşme ile Kadıköy Gaz Şirketi’ne verildi. Bu şirket 1926 yılında İstanbul Havagazı Şirketi’ni de alarak İstanbul Havagazı ve Elektrik ve Teşebbüsatı Sınaiye Türk Anonim Şirketi’ni kurdu. Şirketin sermayesi Fransızlara aitti. Şirketin kısaltılmış adı SATGAZEL’di (Societe Anonyme Turqui de Gaz et d’Electricite a İstanbul et d’Entreprises Industrielles).

İstanbul Havagazı ve Elektrik ve Teşebbüsatı Sınaiye Türk Anonim Şirketi (SATGAZEL) dağıttığı elektriği Rumeli yakasındaki Türk Anonim Elektrik Şirketi’nden alıyordu. 20 Nisan 1931 tarihinde Hükümet ile bu iki yabancı şirket arasında bir anlaşma yapıldı. SATGAZEL kendisine tanınmış olan elektrik dağıtım imtiyazını Türk Anonim Elektrik Şirketi’ne devretti.

Bu yabancı sermayeli şirketin uygulamaları Türkiye’ye zarar vermeye başladı. Yurtdışına istediği gibi kar transfer edemeyen şirket, *“bire vesile ile taahhütlerini ihmal ediyor ve fenni icaplara zahiren uygun göstermeğe çalıştığı bazı eski tesisatını ufak tefek tamiratla idameye çalışıyordu... Hükümetin günden güne artan uyanıklığı ve tedbirleri karşısında şirketin menfaati ve vaziyeti sarsılmağa başlamıştı. Bazı taahhüt ve anlaşmalara karşı şirketin aykırı hareketlerini gören hükümet, nihayet meseleyi esaslı bir surette halletmek üzere şirketle giriştiği müzakere neticesinde şirketi satın almaya karar verdi.”*²

Türk Anonim Elektrik Şirketi, Hükümetle şirket arasında yapılan sözleşmenin 22.6.1938 gün ve 3480 sayılı yasayla onaylanması üzerine, **1 Temmuz 1938 tarihinde millileştirildi ve devletleştirildi.**

Bu dönemde İzmir’de bir Belçika şirketi; Edirne, Tekirdağ, Bursa, Balıkesir, Kastamonu ve Gaziantep’te İtalyan Marelli Şirketi; Antalya, Konya, Ödemiş ve Diyarbakır’da Macar Ganz Şirketi; Ankara’da Alman AEG Şirketi; Ordu, Samsun ve Giresun’da Alman Bergman Şirketi elektrik üretim ve dağıtımını yapıyordu.

Hükümet 1935 yılında yeni bir enerji politikası belirleyerek, imtiyazlı şirketlerin elindeki tesisleri satın almaya başladı. **Bu şirketlerin hepsi millileştirildi ve devletleştirildi.** Ankara Elektrik, Ankara Havagazı ve Adana Elektrik Türk Anonim Şirketleri 5.7.1939 gün ve 3688 sayılı Yasayla, Bursa ve Müttehit Elektrik T.A.Ş. 5.7.1939 gün ve 3689 sayılı Yasayla, Bursa ve Mersin Elektrik T.A. Şirketleri ise 19.7.1943 gün ve 4483 sayılı Yasayla millileştirildi ve devletleştirildi.³

¹ TEK, 50. Yıl, Ankara, 1973

² Dinçel, Adnan, “Türkiye’de Elektrikleştirme Hizmetlerinin Anı ve Belgelerle Tarihçesi,” TEK, 50. Yıl, Ankara, 1973.

³ Dinçel, A., a.g.y., s.98-99; Avciöğlü, Doğan, **Türkiye’nin Düzeni, Dün-Bugün-Yarın**, Bilgi Yay., Ankara, 1968, s.216-7..

1923-1935 döneminde ülkenin çeşitli bölgelerinde elektrik üretimi, iletimi, dağıtımı ve ticareti ile uğraşmak üzere yerel şirketler kuruldu. Bunların biri dışında tümü daha sonraki yıllarda kapandı. Kayseri ve Civarı Elektrik T.A.Ş., 18 Ağustos 1926 gün ve 4022 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi çerçevesinde 11.10.1926 tarihinde imzalanan imtiyaz sözleşmesine dayanarak kuruldu. 2005 yılı ortalarında şirket hissesinin yüzde 34'ü Kayseri Büyükşehir Belediyesi'ne, yüzde 27'si D.Finans Kiralama A.Ş.'ye, yüzde 20'si TETAŞ Genel Müdürlüğü'ne, yüzde 9'u Belediye Ekmekçilik Sanayi'ne, yüzde 5'i de TES-İŞ Sendikası'na aitti.

14.6.1935 gün ve 2805 sayılı yasayla, maden ve elektrik enerjisi alanında faaliyet gösterecek Etibank ve aynı yıl 2819 sayılı yasayla Elektrik İşleri Etüd İdaresi kuruldu. Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA), ülkemizin yeraltı kaynaklarını belirliyordu. Elektrik İşleri Etüd İdaresi (EİEİ) su kaynaklarını inceliyor ve Türkiye'nin elektrikleştirilmesi planını hazırlıyordu. Etibank da bu araştırmalar temelinde biçimlendirilen plan ve programları hayata geçiriyordu.

Yabancı şirketlerin millileştirilmesi ve devletleştirilmesinin ardından, Etibank'ın elektrik üretme çalışmaları yoğunlaştırıldı. 25 Ekim 1970 tarihinde ise Türkiye Elektrik Kurumu (TEK) kuruldu ve Etibank'ın bu alandaki birimleri TEK'e devredildi. Bakanlar Kurulu, 12.08.1993 günlü kararıyla Türkiye Elektrik Kurumu'nu, Türkiye Elektrik Üretim İletim A.Ş. (TEAŞ) ve Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş. (TEDAŞ) olarak ikiye böldü. TEAŞ ve TEDAŞ 1994 yılında tüzel kişilik kazandı. Türkiye Elektrik Üretim İletim A.Ş. (TEAŞ) ise 2001 yılında üçe bölündü: (1) Elektrik Üretim A.Ş. (EÜAŞ), (2) Türkiye Elektrik İletim A.Ş. (TEİAŞ) ve (3) Türkiye Elektrik Ticaret ve Taahhüt A.Ş. (TETAŞ). Bu bölünme, Dünya Bankası'nın verdiği kredinin önşartıydı.⁴

Elektrik üretim, iletim ve dağıtımının özelleştirilme sürecinin yaşandığı bu günlerde, Türkiye'de bu alanda yaşanmış millileştirme ve devletleştirme uygulamalarını tekrar hatırlamakta yarar var.

---

⁴ Elektrik Mühendisleri Odası, **Elektrik Enerjisi Üretiminde Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, Ankara, 2003, s.3.